

Elio Apih

VPRAŠANJE AVSTRIJSKO-JUGOSLOVANSKE MEJE V LUČI NEKATERIH STALIŠČ TRŽAŠKEGA ČASOPISJA (1919)

Razprava na 19. zborovanju slovenskih
zgodovinarjev, Maribor, 27. 9.—1. 10. 1978

Dragi prijatelji in kolege! Znano je, da je imela italijanska politična in vojaška prisotnost določeno vlogo v dogajanju, ki je leta 1919 pripeljalo do oblikovanja severne meje jugoslovanske države. Mislim, da ni nekoristno, če se zadržim pri tem vprašanju, čeprav samo s kakim delnim podatkom in začasnim razmišljanjem.

Te omejitve mojega prispevka niso zgolj posledica kratkega časovnega obdobja, ki sem ga mogel posvetiti temu vprašanju, ampak tudi pichosti italijanskih podatkov, ki so jih o njem objavili. Šesta serija »Italijanskih diplomatskih dokumentov« (Documenti diplomatici italiani) se je zaradi celega niza vzrokov zaenkrat zaustavila pri prvem zvezku, ki pa zajema zelo kratko obdobje od 4. novembra 1918 do 17. januarja 1919, torej neposredno pred začetkom pariške mirovne konference. Med novejšimi v italijanski objavljenimi deli to vrzel nekoliko zapolnjuje samo leta 1972 objavljeni dnevnik zunanjega ministra Sonnina.

Za italijanskega bralca je še vedno najboljši in najlažje dostopni vir o dejavnosti Rima ob določanju avstrijsko-jugoslovanske meje prevod knjige I. Ledererja.¹ Delo podaja dovolj jasen okvir dogajanja, italijanskega stališča ne prikazuje kot nekač epizodnega, kot pozornost države, ki je imela takrat rang velike sile, do dejstva, da je premirje na Štajerskem in Koroškem določilo negotove demarkacijske linije, ki so zaradi tega mogle hitro postati žarišče sporov. Štajerski in koroški dogodki leta 1919 za Italijo niso bili zgolj eden od tolilikih poveljnih evropskih sporov, ampak vprašanje, ki se je vključevalo v obsežni in temeljni problem politike do nove jugoslovanske države. Kot vemo, takratna italijanska diplomacija ni v zadostni meri vrednotila dejstva, da bi mogla biti ta nova država pomemben dejavnik evropskega miru in ravnotežja, po eni strani zato, ker je odstranila »balkansko vprašanje« iz seznama resnih političnih vprašanj in stabilizirala politične odnose na polotoku, znanem kot »evropska smodnišnica«, po drugi pa zaradi tega, ker je zavračala prodiranje evropskih imperialističnih sil na to zanje tradicionalno področje vmešavanja. Italijanske demokratske sile niso mogle še naprej razvijati politike sodelovanja med malimi narodi, ki so jo formulirali v takimenovanem »Rimskem paktu« aprila 1918. V rimskih političnih krogih je prevladala linija nezaupanja do Jugoslavije in omejevanja njenih zahtev, v katerih so videli nevarno konkurenco, še zlasti na Jadranu in v vzhodnih Alpah. »Jugoslovani se bodo vedno povezali z Nemci«, je zapisal v svoj dnevnik Sonnino² po zadnjem razgovoru z Bissolatijem, ki je do takrat predstavljal v vladi demokratične struje. Objavljeni dokumenti pričajo, da so bili italijanski vladni krogi že

¹ I. Lederer, *La Jugoslavia dalla Conferenza della pace al trattato di Rapallo*, Milano 1966, prva izdaja (Yale, University Press) iz leta 1963. Za podrobnejšo informacijo o vsej zadevi glej B. Grafenauer, *Slovenska Koroška v diplomatski igri leta 1919* (Plebiscitni zbornik, Ljubljana 1970).

² S. Sonnino, *Diario 1916—1922*, vol. III, Bari 1972, s. 318, 15. december 1918.

v teh dneh v določeni meri pozorni do področja bodoče avstrijsko-jugoslovanske meje. Nekoliko na splošno je bilo tudi govora o možnosti okupacije.³ Jasna je Sonninoва beležka z dne 18. januarja 1919, potem ko je v Parizu poslušal govor jugoslovanskega delegata M. Vesnića, ki se je skliceval na narodnostna načela in načela samoodločbe: »Torej tudi v bodočnosti za milijone Madžarov, Nemcev, Albancev in Bolgarov, ki jih hočejo Srbija in pajdaši nasilno priključiti.« In še: »Koroška: jezik, dvomljive statistike.«⁴

Ne vem, če so že takrat v Rimu izbrali natančno politično linijo glede vprašanja avstrijsko-jugoslovanske meje. Dovolj celovit prikaz tega vprašanja pa moremo najti v uglednem »Corriere della Sera« z dne 29. januarja 1919 (povzeman ga po jugoslovanski publikaciji iz tega obdobja⁵): treba je podpirati avstrijsko-nemško zedinjenje, da bi zmanjšali angleško-francosko prevlado v Evropi in francosko na Balkanu; treba se je upreti vsakemu načrtu donavske federacije, torej podpirati avstrijsko stvar proti jugoslovanski. Kar zadeva meje, je treba omejevat vsako jugoslovansko zahtevo, ki bi ogrožala direktne železniške komunikacije med Italijo in Avstrijo. To je najnujnejša in najpomembnejša zahteva, še zlasti na ekonomskem področju: »Vsa področja bodoče jugoslovanske meje so življenjskega pomena za Italijo... Jugoslovanske ali bolje slovenske ozemeljske zahteve si zastavljajo cilje, ki močno presegajo upravne meje Kranjske... Če bi morali Beljak in Celovec odtrgati od nemške Avstrije, bi politične posledice te ekspanzije povzročile Italiji resno škodo. Pontebška železnica, ki preko Vidma, Trbiža, Beljaka in Leobna veže Benečijo z Dunajem, padsko dolino z dolino Donave, bi bila tako izpostavljena nadzoru na najbolj občutljivejši točki. Podobno ne bi mogli odtegniti izključni jugoslovanski kontroli železnice, ki gre iz Trsta po dolini Soče do njenega srednjega toka in se nato obrne na vzhod proti Jesenicam, saj poteka po jugoslovanskem ozemlju... Ko bi Jugoslovani zadovoljili svoje ambicije, bi bile naše neposredne komunikacijske linije z nemškim svetom omejene zgolj na drago brennersko cesto... Učinki, ki bi jih povzročila njihova (jugoslovanska) dominacija... so še preveč jasni... dovolj je, če pomislimo na naš izvoz delavcev in agrarnih proizvodov na Koroško in štajersko, na uvoz lesa s tega področja v Italijo, na italijansko industrijo v teh krajih...« Članek se nadaljuje z naglašanjem nemškega značaja Beljaka in Celovca in njune nemške politične volje, manj naglašeno pa isto trdi za Maribor. Publikacija, na katero se sklicujem, trdi tudi, da more dokazati obstoj italijansko-nemškega sporazuma, pri čemer navaja avstrijski tisk, ki je naklonjen tem italijanskim železniškim tezam (Marburger Zeitung 31. 1. 1919, Tagespost 31. 1. 1919), in nemški tisk, ki je naklonjen italijanskim tezam o Dalmaciji. Razen tega trdi, da dobivajo nemške vojaške formacije na Koroškem materialno in moralno pomoč italijanskih oblasti (navaja časopis Freie Stimmen 12. 12. 1918). V Ljubljani se skratka bojijo, da Italija zaradi svojih ozkih interesov pripravlja nastanek novega političnega bloka v srednji Evropi, v katerem bi končno prevladala »železna volja« Nemčije. (To ni edina slovenska pu-

³ 10. 12. 1918 je general Diaz zahteval od maršala Focha, naj se italijanska okupacijska cona razširi tudi na Dunaj, Gradec, Linz, Salzburg in Ljubljano, čeprav ob prisotnosti zaveznških oddelkov (dokument iz ameriških virov, Lederer, str. 84, 85), 10. 1. 1919 pa je načelnik generalštaba Badoglio obvestil ministrskega predsednika Orlanda o avstrijskem moledovanju za angleško okupacijo Beljaka, Celovca in Sentvida, »da bi preprečili spor z Jugoslavijom«, da pa je angleško poveljstvo svetovalo italijansko okupacijo, ponovil pa je že prej dano mnenje, naj za sedaj ne bi intervenirali. (Ministero degli affari esteri: I documenti diplomatici italiani, IX serie, I vol., Roma 1955, str. 445, glej tudi str. 459.)

⁴ S. Sonnino, citirano delo, str. 330. Navesti moremo tudi L. Aldovrandi-Marescotti, Guerra diplomatica, Milano 1936, s. 288: »Posebej velja omeniti Sonninoovo zavzetost, da bi imel Trst dobre železniške zveze s centrom Evrope, brez jugoslovanskega vmešavanja. To je bil vzrok za ostre diskusije o celovski kotlini in jeseniškem trikotniku, ker so se spopadale wilsonovske narodnostne teorije in nikakor ne zamarljiva dejstva o ekonomskih situacijah.«

⁵ Présages d'une entente italo-germanique, Ljubljana 1919.

blikacija iz leta 1919, ki izraža tako skrb).⁶ Toda v teh načrtih in skicah politično-diplomatskih linij ne smemo videti preveč ali pa samo predhodnika poznejše Mussolinijeve germanofilske politike. V njih je mnogo enostranskega prikazovanja dejstev in polemike, ker je po drugi strani res, da je tudi italijanska stran bila za to, da se nujno omeji možnost obnove nemškega ekspanzionizma, kar naj bi zagotavljala tudi dodelitev Reke Italiji.⁷

Za italijansko obnašanje v Parizu je bilo tako značilno nasprotovanje do jugoslovanskih pobud. 18. februarja 1919 je Sonnino odklonil francoski predlog, da bi ustanovili komisijo strokovnjakov za severno in vzhodno jugoslovansko mejo, in zahteval, naj bi vprašanja, ki zadevajo Italijo, ostala v pristojnosti Sveta desetih; vprašanje avstrijsko-jugoslovanske meje je bilo prepuščeno v obravnavo komiteju za Banat. (Lederer ugotavlja, da »je Svet sprejel dvojna merila, ki so bila edinstvena na mirovni konferenci... Za italijanske zahteve... je bil pristojen Svet, kjer je mogla Italija uporabiti pravico veta, za vse druge pa običajne komisije strokovnjakov.«) Italijanska delegacija je bila naklonjena temu, da pripade vsa celovška kotlina Avstriji, prav tako pa tudi Maribor. Uporabljena procedura, posebna obravnava italijansko-jugoslovanskega spora »je kmalu dala Italiji možnost velikega vpliva na vprašanja vseh drugih jugoslovanskih meja.« Medtem ko so se Američani zavzemali za kompromisno formulo »Maribor za Celovec«, »je postal Maribor za Italijane bistveno vprašanje zaradi svojega strateškega položaja železniškega centra na direktni poti Italija—Avstro-Ogrska.« Diskusija je dobila tudi ostre tone in govorili so o tem, kdo naj bo deležen boljšega ravnanja: sovražna Avstrija ali zavezniška Jugoslavija. Tej dilemi je italijanski delegat postavil nasproti takrat često uporabljeni argument, da je Jugoslavija polovičen (Hrvatska in Slovenija) bivši sovražnik. Komisija (bila je ena od takojimenovanih »teritorialnih komitejev«) ni zaključila svojih del, ker so Italijani predložili poročilo manjšine. Ko sta se »9. maja vprašanja avstrijsko-jugoslovanskih odnosov lotila istočasno Svet zunanjih ministrov in Komite za jugoslovanske zadeve, se je v obeh zborih Italija znova uprla taki ureditvi na severu, ki bi dajala prednost Jugoslovanom.«⁸ 26. maja je prišlo do znane epizode nekrvavega napredovanja jugoslovanskih vojaških oddelkov do Celovca in 30. maja 1919 je Sonnino zapisal v svoj dnevnik: »Jasno moramo zastaviti vse svoje sile za Jesenice, da ne bo prekinjen naš neposredni stik z Avstrijo vzdolž prekoalpske železnice... To bo mogoče doseči samo, če damo Avstriji mali trikotnik.«⁹ Ko so zavezniki zaukazali premirje, so italijanske čete 13. junija s svoje strani zasedle železnico Beljak—št. Vid, sklicujoč se na določila premirja z Avstrijo, ob tem pa so izrecno razglasili, da jugoslovansko dejanje »med drugim ovira železniške komunikacije med Trstom in Dunajem.«¹⁰

Iz vse te zadeve moremo potegniti naslednji zaključek: vprašanje jugoslovanske severne meje je prišlo na dan v enem najnegativnejših trenutkov zgodovine italijansko-jugoslovanskih odnosov, kar je vplivalo na njegovo razreševanje. Nanj pa je vplivalo tudi ozračje nacionalizma in

⁶ Glej tudi L'aigle allemand regarde encore vers Trieste, Ljubljana 1919, ki ga je objavil Odsek za zasedeno ozemlje.

⁷ »Italijanska posest Reke izpopolnjuje program protinemške obrambe na Jadranu«, ker je bila Italija in ne nova ter slabotna Jugoslavija sposobna upreti se nemški infiltraciji. (Memorandum italijanske delegacije na Mirovni konferenci 7. februarja 1919 v G. Paresce, Italia e Jugoslavia dal 1915 al 1929, Firenze 1935, s. 75.)

⁸ Za vse te citate glej I. Lederer, str. 187, 200, 205, 210, 259.

⁹ S. Sonnino, že navedeno delo, str. 336.

¹⁰ L. Aldovrandi-Marescotti, Nuovi ricordi e frammenti di diario, Milano 1938, str. 36.

agresivnosti, ki je takrat prizaneslo zelo maloštevilnim evropskim političnim okoljem.

Najbrž je manj znana vloga Trsta v teh dogodkih. Prav iz Trsta so izhajale tiste železniške linije, ki so bile glavni predmet italijanskih skrbi, zato je to mesto gotovo igralo posebno vlogo. Nekaj zanimivih novic o tej vpletenosti je mogoče najti v lokalnem tisku.

Liberalno-nacionalno časopisje, dedič tržaškega iredentizma in nacionalizma, je najbližje ekonomskim krogom tega jadranskega mesta. Dnevnik »La Nazione«, ki ga je urejal S. Benco in je bil najuglednejše glasilo te smeri, je prepustil vprašanje avstrijsko-jugoslovanske meje v obravnavo svojih večernih izdaj (»La Nazione della sera«), v dnevni pa je prinašal skoraj samo agencijske vesti. Članki, ki so izražali krajevna stališča, so izhajali zelo kratek čas med 4. in 6. junijem 1919, v dneh, ko so jugoslovanske čete prodirale proti severu. Jutranja izdaja 4. junija se ne ukvarja neposredno s tem vprašanjem, ampak z določenega gledišča prikazuje celoten okvir, ki ga obsega: »Nikar si ne delajmo utvar. Rešitev, ki so si jo zamislili Wilson, Clemenceau in Lloyd George, da bi odtrgali Reko od Italije in zadovoljili Jugoslavijo, pomeni prej ali slej vojno. Medtem pa bo potekala ekonomska vojna, ker Jugoslovani ne skrivajo svojih sovražnih namer do Trsta in do ostale nacije... Dober varnostni ukrep pomeni imeti možnost neposredne zveze s to državo (nemško avstrijsko republiko), ki bi mogla postati naravni zaveznik Italije.«¹¹ V večernih izdajah je še poglobljena razprava o vprašanju železniškega vozla, jasno pa tudi zahtevajo poseg vlade, da bi se stanje popravilo, hkrati pa obtožujejo zavezniške sile: »Wilsonizem S. H. S. je že presegel etnično-jezikovno-geografsko mejo Karavank in Drave ter se polastil nadvse nemškega Marburga (tedeschissima Marburg), ki ga je prekrstil v slovenski Maribor. Tako bo linija Trst—Trbiž—Celovec—Dravograd—Maribor—Središče—Kaniža—Budimpešta prekinjena, ker bo zadosti dolg del njene poti potekal po jugoslovanskem ozemlju. Ostaneta še dve liniji od Trbiža in Celovca, ena zahodna preko št. Vida in druga vzhodnejša preko št. Pavla. Ta zadnja se od linije Celovec—Maribor odcepi v Dravogradu... Prav zdaj se je začela srbsko-hrvaško-slovenska ofenziva s francosko artilerijo na fronti v širini 50 km proti štajerskim in koroškim železnicam... Ofenziva se nadaljuje tudi na severu Karavank in ogroža Celovec... Tako bodo vse neposredne komunikacije Trst—Dunaj padle v roke Jugoslovanov, vključno s tisto, ki bi jo zgradila Italija vzdolž gornjega toka Soče proti Trbižu preko prelaza Predil, ker gre sedanja linija preko jeseniškega križišča, ki so ga tudi že zasedli Jugoslovani. In Italija, ki ima v bližini bojišča pripravljeno vojsko, ne poseže vmes, kljub temu, da ima do tega pravico po določbah premirja, da bi preprečila, da drugi kršijo premirje v njeno škodo. Prav tisti, ki so Dunaju obljubljali Zgornje Poldižje (ki je z geografskega stališča italijansko), če se odreče zveze z Berlinom, odrekajo novi nemško-avstrijski republiki celo področje, ki je etnično in zemljepisno nemško, ker poteka po njem edina železnica, ki jo ima Trst na razpolago... Ker pa Srbi nimajo zadosti razpoložljivih divizij... so jih v Zagrebu nadomestile francoske čete.«¹² Ta zadnji članek kar naravnost zahteva internacionalizacijo vseh železnic, ki povezujejo Trst z zaledjem, pri čemer so si, ne vem, če vede, sposodili podoben češkoslovaški predlog z začetka leta.¹³ V skladu

¹¹ La Nazione 4. junija 1919, članek »Per la ferrovia S. Lucia-Tarvisio« (kasneje imenovana predilska železnica).

¹² La Nazione della sera, 4. junij 1919, članek »La congiura contro Trieste« in 6. junija 1919, članek »Salvare le ferrovie per Trieste«.

¹³ S. Sonnino, že navedeno delo, str. 325, 2. 1. 1919.

s svojo ideološko usmerjenostjo »La Nazione della sera« ne daje zgolj podudarka novici o italijanski zasedbi železniške proge Trbiž—Št. Vid, ampak se prav tako zateka k staremu nacionalno-iredentističnemu motivu soočanja civilizacij. V članku z naslovom »Jugoslovanska civilizacija odrešuje Koroško« objavlja iz dunajske »Arbeiter Zeitung« sposojen dopis, ki obtožuje jugoslovanske vojake za ropanje in nasilje v tej avstrijski pokrajini.¹⁴

Podobno je stališče časopisa »L' Era nuova«, ki je začel izhajati v Trstu 14. maja 1919 in je bil liberalno-radikalno usmerjen, imel pa je tudi jasne nacionalizmu bližnje poteze. Tudi v njem moremo zaslediti novice z Dunaja o nasilju jugoslovanske vojske na nemškem ozemlju in preziranje jugoslovanskih vojaških zmogljivosti.¹⁵ Tudi tu posvečajo glavno pozornost železniškemu vprašanju. Prišli so do trditve, da je resnični namen jugoslovanske ofenzive uničenje tržaške trgovine. Prav tako ne primanjkuje obžalovanj na račun nemoči, ki naj bi jo pokazala Italija, ker ni korenito razrešila stanja. To velja omeniti, ker gre za prvo dožemanje težav, pred katerimi se je znašla Italija pri izvrševanju tiste vloge velike sile, ki jo je, kot se je zdelo, dobila z zmago na Plavi. Zaradi tega je časopis kritiziral tudi delo italijanske vlade in delegacije v Parizu: »To progo (Podbrdo) je prekinila gverila ... Toda tudi če bi delovala (v resnici je delovala nekaj časa), bi tovore iz Trsta in vanj zelo bremenile sovražne tarife, ki jih je določila Jugoslavija ... jugoslovanske zagozde imajo samo ta namen, da bi pretrgale trgovino med Avstro-Nemci in Italijo ... čeprav posredno so torej naperjene zgolj proti Italiji.«¹⁶ Ko so italijanske čete končno zasedle železnico do Št. Vida, vendar šele po doseženih sporazumih v Svetu štirih v Parizu, se temu časopisu zdi to dejstvo skoraj ponižanje za zmagovito Italijo: »Srbi, ki so zavezniki, so postopali brez pristankov.«¹⁷

Če zdaj preidemo na tržaško socialistično časopisje, naletimo v njem na, v nekem smislu, edinstveno dejstvo: praktično se je priključilo protijugoslovanskim stališčem nacionalnih liberalcev, vsaj kot je razvidno iz objavljenih člankov, čeprav je v njem na splošno večja distanca in nevtralnost glede spora med Avstrijo in Jugoslavijo. Domnevati moremo, da je poleg očitnih podobnosti glede objektivnih dejstev v določeni meri prisotna taktična zahteva socialistov, da bi postali sprejemljivi za novo državno oblast, ki je zavladala v Julijski krajini, in torej sprejeli nekatere njene politično-nacionalne teze. Globlji pa je vtis, da v celoti kljub nekaterim wilsonjanskim izjavam še vedno sledijo kriteriju avstrijske predvojne socialne demokracije, ki je v narodnostnih bojih gledala le manifestacije meščanskih interesov, zdaj v poostreni obliki imperializma. G. Tuntar, ki bo kmalu postal prvorazredni predstavnik socialističnega maksimalizma v Julijski krajini in poslanec v parlamentu, je dejal na sestanku, ki ga je pripravil Izvršni komite stranke: »Slovenci si prilaščajo povsem nemške kraje; to je neobrzdana, nora dirka k viru novih iredentizmov.«¹⁸ Jugoslavijo pogosto predstavljajo kot državo, v kateri vlada zmeda, kjer »se zdi, da ima vlada resen namen, da izzove preprič z vsemi sosedi, tako na severu in jugu, kot na vzhodu in zahodu.« Obsojajo nacionalizem ma-

¹⁴ La Nazione della sera, 14. junija in 14. julija 1919.

¹⁵ L' Era nuova (Trst), 16. maja 1919 in 6. junija 1919, članek »L'offensiva jugoslava in Carinzia«, dopis iz Reke, podpisan M. Druscovich.

¹⁶ L' Era nuova, 26. maj, 7. in 9. junija 1919.

¹⁷ L' Era nuova, 13. junija 1919. V številki z dne 19. junija je zanimiva »tehnična« notica ing. M. Franzota z naslovom »Trieste non deve essere strozzata: L'accerchiamento di Trieste da parte della Jugoslavia è equivalente alla morte del commercio della città«. (Trst ne sme biti zadavljen: Jugoslovansko obkoljevanje Trsta pomeni smrt mestne trgovine.)

¹⁸ Il Lavoratore (Trst) 27. januarja 1919.

riborskega policijskega komisarja Senekoviča, odgovornega za izpade proti prebivalstvu, in se spominjajo, da je že kot cenzor v Trstu štiri dni pred koncem vojne prepovedal članek V. Pittonija v korist italijanskega značaja mesta, medtem ko je sam pisal v »Edinosti« v prid teze o jugoslovanskem Trstu. Napredovanje k Celovcu označujejo kot »očitno kršitev pogojev premirja« in prav tako navajajo »namen prekiniti železniško prog... Ni jasno, ali so hoteli s to vojaško akcijo prizadeti nemško Avstrijo ali Italijo.«¹⁹

Sledijo dovolj avstrofilska stališča: »Ne samo da se na škodo avstrijskih Nemcev teši neustavljiva požrešnost jugoslovanskega meščanstva, ampak se tudi pičlim milijonom preostalih zanikava pravica do združitve z Nemčijo,«²⁰ spogledujejo pa se tudi z argumentom soočanja civilizacij²¹ in brez komentarja objavljajo intervju Luda Hartmanna, takratnega avstrijskega ambasadorja v Berlinu, ki odkrito ponovno lansira temo italijansko-nemškega sodelovanja: »Smo nova država in smo prekinili s preteklostjo... Odnosi Nemčije in nemške Avstrije z Italijo ne morejo v prihodnosti biti drugačni kot odlični... Italijanska pristanišča bodo kraji, namenjeni trgovini srednje Evrope.«²² Poročajo tudi, da so italijanske napredujoče čete sprejeli na Koroškem kot osvoboditelje²³ (čeprav pričajo tajni dokumenti, da je bilo vsaj na področju Trbiža razpoloženje nemškega prebivalstva nekoliko drugačno.)

V teh stališčih je mogoče opaziti eno od pomembnih značilnosti tržaškega proletariata, ki je pogosto vplivala na zgodovino — pripravljenost osnovati z drugimi mestnimi političnimi skupinami »mestni blok«, ki se je ločil od drugorodnega podeželja in je bil včasih do njega tudi sovražen. Ne pozabimo, da so odnosi mesto—podeželje, predvsem kar se tiče Trsta, na meji popolnega razpada.²⁵

* * *

Tudi na podlagi skromnega obsega tukaj zbranih informacij moremo narediti nekaj sicer problematičnih zaključkov. Predvsem moramo ugotoviti, da se zdi diskusija o avstrijsko-jugoslovanski meji, ki je potekala v Trstu, površna in izkrivljena zaradi zmede in ideoloških stranpoti. To ugotavljamo, čeprav ta diskusija še ni v zadostni meri proučena. Te napake pa so bile v teh letih razširjene v večini vseh političnih in intelektualnih okolij Evrope. Diskusijo tudi omejuje kompleksnost snovi.

Tržaški socialisti in maksimalisti si niso bili na jasnem o odnosu med nacionalnim in socialnim vprašanjem in zdi se, da so glede južne štajerske in južne Koroške pozabili na nauk največjega in mogoče edinega tržaškega marksističnega intelektualca A. Vivanteja, ki je glede na etnično vprašanje Julijske krajine govoril o spreminjajoči in razvijajoči se nacionalni zavesti in tako pojasnil težave, na katere so naleteli pri natančnem definiranju določenih etničnih stanj. Ta kriterij bi bil prav primeren za boljše razu-

¹⁹ Il Lavoratore 17. marca, 4. februarja in 5. maja 1919.

²⁰ Il Lavoratore, 9. junija 1919.

²¹ Il Lavoratore, 6. junija 1919, članek »L'atroce condizione di un popolo«.

²² Il Lavoratore, 8. junija 1919.

²³ Il Lavoratore, 15. junija in 29. avgusta 1919.

²⁴ Glej D. Klen, Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu, svezak XXI, Rijeka 1972, str. 177—179, poročilo ITO (Ufficio informazioni territori occupati del R. Governatorato della Venezia Giulia), izdano v Trstu 13. aprila 1919 o stanju na področju Trbiža, kjer je civilni komisariat deloval od 19. marca: »Prebivalstvo še vedno živi v prepričanju, da je naša okupacija začasna... Ne moremo reči, da bi bilo prebivalstvo naklonjeno naši okupaciji: v glavnem je indiferentno, ker upa ali v Avstrijo ali v Jugoslavijo, mirno pa ostaja zato, ker ve, da je tam čez revščina in lakota.

²⁵ Glej E. Apih, Minoranza e storia nella Venezia Giulia, Bollettino dell'Istituto regionale per la storia del Movimento di liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, Trieste, a. 2, n. 2, maj 1974. Za tako vrsto analiz glej A. Gramsci, Il Risorgimento, Torino 1952, str. 95.

mevanje etničnega stanja v južni štajerski in južni Koroški. Tako pre-nagljena čeprav ne neosnovana se zdi tudi sodba o jugoslovanski in slo-venski politiki v teh dogodkih kot buržoazni politiki.

Tudi stališča liberalnega in nacionalnega časopisja je treba spraviti v okvire zgodovinske realnosti nacionalistične Evrope, v kateri so na vsak obmejni spor gledali z vidika grobe sile. Nacionalizem je povzdignil do vrhunca zasnovo meje kot obrambne in napadalne črte, meje kot barriere. Vprašanje železnic, ki so tekale po južnih ozemljih Avstrije, seveda ni bilo brez pomena za tržaško ekonomijo, ki je bila še vedno v prevladujoči meri trgovska. Poleg tega vprašanja se je prvič po razsulu Avstro-Ogrske v za-skrbljujoči obliki pojavilo, stvarno in ne teoretično, glavno in osnovno proti-slovje moderne tržaške zgodovine (ki ga je že bistro predvidel Vivante): nasprotje med ekonomskim in nacionalnim faktorjem, med odnosom z Ita-lijo in odnosom z zaledjem. Nacionalizem ne le, da ni bil sposoben posred-niške vloge v tem nasprotju, ampak ga je še poslabšal. To je bil eden od mnogih primerov, ki jih srečamo v zgodovini liberalne Evrope, da je imelo vprašanje komunikacij prednost pred narodnostnim vprašanjem. Kot kaže, se je teh primerov Sonnino dobro zavedal in kot nič izrednega je 12. maja 1919 navajal dejstvo, da »je prišlo zato, da bi dali češko-slovaški 60 km železnice in ji zagotovili neprekinjene komunikacije z Romunijo, pod njeno suverenost 60.000 Madžarov... Na Poljskem je za 100 km železnic prišlo pod poljsko oblast 100.000 Nemcev.«²⁶

V naslednjih desetletjih je neustrezna zasnova odnosa z zaledjem po-vzročila Trstu dolgo vrsto ekonomskih porazov. Določitev avstrijsko-jugo-slovanske meje je pomembna epizoda, ki ima mogoče prelomen pomen v dolgi in težavni zgodovini tržaških železniških povezav, ki jih je že Vi-vante začel proučevati.

Prevedel Andrej Vovko

Riassunto

IL PROBLEMA DELLA FRONTIERA AUSTRO-JUGOSLAVA IN ALCUNI GUIDIZI DELLA STAMPA TRIESTINA (1919)

Seppure la presenza politica e militare dell'Italia nella vicenda che portò, nel 1919 alla formazione del confine settentrionale dello stato Jugoslavo, sia stata di qualche rilievo, si nota oggi una notevole scarsità di documentazione edita su questo problema. L'atteggiamento italiano nella questione suddetta è un problema politico importante perchè rientra nell'ampio contesto di tutta una serie di problemi verso il nuovo stato jugoslavo. Nella linea politica estera italiana prevalse la tesi della diffidenza verso la Jugoslavia e del contenimento delle sue esigenze, nelle quali si vedeva pericolosa concorrenza soprattutto in Adriatico e sulle Alpi orientali. Alcuni punti di questa politica sono: opporsi ad ogni progetto di federa-zione danubiana; appoggio alla causa austriaca contro quella jugoslava e nella que-stione della frontiera austro-jugoslava, contenere ogni pretesa jugoslava che po-tesse minacciare le comunicazioni ferroviarie diretta fra Italia e Austria. Anche l'atteggiamento italiano a Parigi è così costellato da opposizioni alle iniziative jugoslave ed è proprio Sonnino a rifiutare la costituzione di una commissione di esperti per la frontiera settentrionale e orientale della Jugoslavia. La delegazione italiana era favorevole che tutto il bacino di Celovec/Klagenfurt e Maribor/Mar-burg venissero attribuiti all'Austria. La discussione a Parigi assunse anche toni asprissimi e si parlò perfino di chi doveva essere trattato meglio, se la nemica Austria o l'alleata Jugoslavia. Anche la stampa triestina dell'epoca dava molto risalto alla questione dei confini tra Austria e Jugoslavia, chiedendo al limite un intervento armato italiano nel caso l'armistizio venisse violato. La questione delle ferrovie che percorrevano il territorio meridionale dell'Austria non era certo senza importanza per l'economia triestina, che era ancora in larga prevalenza commer-ciale, ed emergeva in maniera preoccupante, con questa questione, per la prima

volta dopo la dissoluzione dell'Austria-Ungheria, in termini reali e non teorici, la contraddizione di fondo della storia triestina moderna, cioè l'antitesi tra fattore economico e fattore nazionale, tra rapporto con l'Italia e rapporto col retroterra. Ma il nazionalismo non solo non era in grado di empiare l'antitesi, bensì lo esasperava. Nei decenni che seguirono l'inadeguata impostazione del rapporto con il retroterra apportò a Trieste una lunga serie di sconfitte economiche.

Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5/II, tel.: (061) 25 204 in 21 631 izdaja revijo

RAZPRAVE IN GRADIVO — TREATISES AND DOCUMENTS

Doslej je izšlo deset številke revije »RiG« v sedmih zvezkih. Prispevki v njih obravnavajo novejšo zgodovino in sodobno problematiko položaja slovenskih manjšin v sosednjih državah, kakor tudi razvoj mednarodnih odnosov doma in v svetu.

Za zgodovinarje so posebej zanimive nekatere analize ljudskih štetij v našem zamejstvu, nekateri širši prikazi razvoja naših manjšin v povojnem obdobju, retrospektivne bibliografije in številni dokumenti iz boja naših manjšin za doseg polne enakopravnosti. Zadnji zvezek (9—10, december 1979) tako npr. objavlja poleg izbora dokumentov glede Slovencev v Italiji tudi celotno avstrijsko zakonodajo glede koroških Slovencev iz let 1972—1977.

Z izjemo št. 2 iz leta 1960 lahko na inštitutskem naslovu naročite še vse številke »RiG«.

Inštitut izdaja tudi samostojne publikacije, ki prinašajo obsežnejše prikaze in prevode v tuje jezike. Med njimi so za zgodovinarje zanimive še zlasti naslednje:

Luka Sienčnik — Bogo Grafenauer: Slovenska Koroška.
Seznam krajev in politično-upravna razdelitev. Ljubljana 1945.
(kmalu razprodano) 20 din

Lavo Čermelj: Il vescovo Antonio Santin e gli Sloveni e Croati delle diocesi di Fiume e Trieste—Capodistria. Ljubljana 1953.
(kmalu razprodano) 50 din

Lavo Čermelj: Tržaško ozemlje ter goriška in videmska pokrajina. Ljubljana 1958. 20 din

Čermelj Lavo: O ljudskem štetju v Trstu l. 1910. Zagreb 1958. 20 din

Drago Drušković: Carinthian Slovenes: Some Aspects of Their Situation. 18 years after the signing of the Austrian State Treaty. Ljubljana 1973. 40 din